Neapolis University

HEPHAESTUS Repository **http://hephaestus.nup.ac.cy**

Department of Law Master in International and European Business Law (LLM)

2017

þÿ — • ¸ ½ ¹ º ® µ ½ µ Á ³ µ ¹ ± º ® À ¿ » ¹ Ä ¹ º

þÿ š Í À Á ¿ Å : À Á ¿ º » ® Ã µ ¹ Â º ± ¹ À Á ¿ ¿

þÿ œ ¬ ¼ ± , § Á ¯ Ã Ä ¿ Â

þÿ Á Ì ³ Á ± ¼ ¼ ± ” ¹ µ ¸ ½ - Â º ± ¹ • Å Á É À ± Ê º Ì Ÿ ¹ º ¿ ½ ¿ ¼ ¹ º Ì ” ¯ º ± ¹ ¿ , £ Ç ¿ » ® • ¿ ¼ ¹ º Î ½ º ± ¹
þÿ • À ¹ Ã Ä · ¼ Î ½ , ± ½ µ À ¹ Ã Ä ® ¼ ¹ ¿ • µ ¬ À ¿ » ¹ Â ¬ Æ ¿ Å

http://hdl.handle.net/11728/10059

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

του

ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΑΜΑ

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα στο Διεθνές και Ευρωπαϊκό Οικονομικό Δίκαιο (LLM)

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Πάφος, Κύπρος

2017

Υποβληθείσα στη Σχολή Νομικής και Κοινωνικών Επιστημών

σε μερική εκπλήρωση

των απαιτήσεων για την απόκτηση

του Πτυχίου του

LLM

Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ: ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Διπλωματική Εργασία στο Δίκαιο της Ενέργειας

Επιβλέπων Καθηγητής

Δρ. Νικόλαος Φαραντούρης

Κοσμήτορας/Διευθυντής Προγράμματος

Δρ. Αντώνης Μανιτάκης

Αφιέρωση

Η παρούσα διπλωματική εργασία μου έδωσε την ευκαιρία να διευρύνω τις γνώσεις μου πάνω σε ένα πολύ επίκαιρο και κρίσιμο τομέα που αφορά το μέλλον της πατρίδας μου. Για την ευκαιρία αυτή που μου δόθηκε θέλω να ευχαριστήσω τον καθηγητή μου Δρ. Νικόλαο Φαραντούρη που αποδέχτηκε την εποπτεία της διπλωματικής μου εργασίας και για την καθοδήγηση του στην εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας.

Ιδιαίτερες όμως ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω και στην οικογένεια μου, στην σύζυγο μου Ευδοκία και την κόρη μου Μαριάμ-Ήβη, για την συμπαράσταση και την δύναμη που μου έδιναν ώστε να επιτύχω τον σκοπό μου.

Περίληψη

Ο εντοπισμός υποθαλάσσιων κοιτασμάτων υδρογονανθράκων στην κυπριακή ΑΟΖ και η προοπτική εκμετάλλευσης τους αποτελεί για την Κυπριακή Δημοκρατία την πιο σημαντική ευκαιρία για την ενεργειακή της ανεξαρτησία. Επιπρόσθετα, η ενέργεια θα συμβάλει σε μεγάλο βαθμό στην οικονομική και κοινωνική της ανάπτυξη, αλλά μπορεί να αποτελέσει και μια σημαντική παράμετρο για επίλυση του κυπριακού προβλήματος, το οποίο παραμένει άλυτο εδώ και 42 χρόνια.

Τα ορθά και μεθοδικά βήματα που έκανε διαχρονικά η Κυπριακή Δημοκρατία για την οριοθέτηση της Αποκλειστικής Οικονομικής της Ζώνης, εν μέσω απειλών και προκλήσεων από την Τουρκία, αποτελούν ίσως το σημαντικότερο στρατηγικό εργαλείο στην προσπάθεια αυτή. Η γεωστρατηγική θέση της Κύπρου ενισχύθηκε σε μεγάλο βαθμό τα τελευταία χρόνια λόγω της ενέργειας και της εδραίωσης της κυπριακής ΑΟΖ σε παγκόσμιο επίπεδο και επιπρόσθετα οι σημαντικές περιφερειακές συμμαχίες που συνάφθηκαν με τα γειτονικά της κράτη αδιαμφισβήτητα θα συμβάλουν σε μεγάλο βαθμό στην ανάπτυξη του νησιού σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένης και της ασφάλειας.

Το διεθνές νομικό πλαίσιο που διέπει την οριοθέτηση των θαλασσών και τα δικαιώματα των κρατών σε σχέση με τους υποθαλάσσιους τους πόρους νομιμοποιούν τις ενέργειες της Κυπριακής Δημοκρατίας όσον αφορά την οριοθέτηση της Οικονομικής Αποκλειστικής της Ζώνης και κατ' επέκταση την αξιοποίηση και εκμετάλλευση του υποθαλάσσιου φυσικού της πλούτου.

Ανεξάρτητα όμως με τα νομικά της δικαιώματα της Κύπρου, επιβάλλεται να γίνουν και σημαντικές στρατηγικές κινήσεις από κυπριακής πλευράς για αντιμετώπιση των κινδύνων και των γεωστρατηγικών αλλαγών που παρουσιάζονται, ώστε να

θωρακιστεί η υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας ως κυρίαρχο και ανεξάρτητο κράτος και να της επιτρέψουν να υλοποιήσει τους ενεργειακούς της σχεδιασμούς.

Summary

The identification of underwater hydrocarbon deposits in the Cypriot EEZ and the prospect of exploitation, offers Cyprus Republic the most significant opportunity for energy independence. In addition, energy will contribute greatly to the economic and social development, but may also become an important parameter for the solution of the Cyprus problem, which remains unsolved for 42 years.

Correct and methodical steps undertaken by Cyprus Republic for delimitation of its Exclusive Economic Zone, among threats and challenges by Turkey, are perhaps the most important strategic tools in this effort. The geostrategic position of Cyprus was enhanced greatly in the recent years due to energy and the recognition of Cyprus EEZ worldwide. Additionally, the significant regional alliances signed with the neighbour countries will undoubtedly contribute greatly to the development of the island in various areas, including safety.

The international legal framework governing the demarcation of the seas and the rights of the countries, in relation to their underwater resources, legitimize the actions of Cyprus Democracy regarding to the delimitation of the Economic Exclusive Zone and hence the utilization and exploitation of undersea natural wealth.

But regardless Cyprus legal rights, some important strategic steps must be done by the Cypriote side in order to face the risks that appear and the geostrategic changes that take place. These must be done in order to shield the existence of Cyprus as a sovereign and independent country and allow Cyprus to implement its energy plans.

Πίνακας Περιεχομένων

Εισαγωγή.....10

Κεφάλαιο 1: Ενέργεια και ενεργειακή ασφάλεια……..…….…14

1.1 Η ενέργεια ως καθοριστικός παράγοντας στις σχέσεις μεταξύ των κρατών…...14

1.2 Η σημασία της ενεργειακής ασφάλειας…….....15

Κεφάλαιο 2: Η ΑΟΖ και το Δίκαιο της Θάλασσας……..…….....19

2.1 Η Σύμβαση του ΟΗΕ για το Δίκαιο της Θάλασσας ….……....……....19

2.2 Η ανακολουθία της Τουρκίας …….....……...……...21

2.3 Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη……...…….....21

2.4 Η ΑΟΖ ως στρατηγικό εργαλείο…….…...…...……...22

Κεφάλαιο 3: Η περίπτωση της Κύπρου…….....24

3.1 Οι αρχικές προσπάθειες…….....…….……...24

3.2 Αδειοδοτήσεις…..……...….....……...…….……...25

3.3 Νομικό / θεσμικό πλαίσιο στην Κύπρο…….....……...…….....29

Κεφάλαιο 4: Οι σημαντικές συμφωνίες στον τομέα των υδρογονανθράκων.....32

4.1 Συμφωνίες Κύπρου για οριοθέτηση της ΑΟΖ.....33

4.2 Οι αβάσιμοι ισχυρισμοί της Τουρκίας…...……..…….....…....34

4.3 Ενεργειακές συμφωνίες με Αίγυπτο……...……..…….....35

4.4 Ανάπτυξη πολιτικών και επιχειρησιακών δεσμών με Ισραήλ.….....……...36

4.5 Τριμερής διάσκεψη Κύπρου – Ελλάδας – Αιγύπτου…….....….....36

4.6 Τριμερής συμφωνία Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ …….…….....37

πρόκειται για αρχέγονους ύφαλους, οι οποίοι όπως αποδείχθηκε στην περίπτωση του Zohr, μπορούν να συγκρατήσουν υδρογονάνθρακες.

Σύμφωνα με τον Υπουργό Ενέργειας κ. Λακκοτρύπη σε αυτούς τους στόχους θα επικεντρωθούν οι εταιρείες που θα επιδείξουν ενδιαφέρον για τον τρίτο γύρο αδειοδοτήσεων καθώς και οι υφιστάμενες που δραστηριοποιούνται στην Κυπριακή ΑΟΖ. Ήδη, η κοινοπραξία ENI/KOGAS μετά τις εξελίξεις στο κοίτασμα Zohr, προβαίνει σε επανεπεξεργασία των δεδομένων που συνέλλεξαν στο παρελθόν από τα τεμάχια 2,3 και 9[91].

Επιπρόσθετα, οι εταιρίες ισραηλινών συμφερόντων Noble, Delek, Anver, και Ratio μέχρι και την ανακάλυψη του κοιτάσματος Zohr, είχαν το προνόμιο να έχουν στα χέρια τους τις μεγαλύτερες επιβεβαιωμένες ανακαλύψεις φυσικού αερίου στην Μεσόγειο και βρίσκονταν σε θέση **ι**σχύος κατά τις διαπραγματεύσεις με όλους τους πιθανούς αγοραστές Φ.Α στην περιοχή.

Μετά την ανακάλυψη του κοιτάσματος Zohr από την ΕΝΙ, η οποία θα απασχολήσει δικαιωματικά κατά προτεραιότητα, μεγάλο μέρος των υποδομών και θα καλύψει την ντόπια αγορά της Αιγύπτου, τα δεδομένα πλέον αλλάζουν. Το Ισραήλ θα είναι αναγκασμένο να στραφεί στην εξαγωγή του πλεονασματικού Φ.Α του με άλλες συνθήκες και διαφορετικούς όρους από πριν, είτε προς την τουρκική αγορά ή να στραφεί προς την ευρωπαϊκή και διεθνή αγορά[92]. Το γεγονός αυτό ενισχύει και την προοπτική της δημιουργίας υποθαλάσσιου αγωγού Κύπρου- Κρήτης - Ηπειρωτικής

[91] http://www.i-eidisi.com/2016/03/02/apo-to-ipothalassio-oros-eratosthenis-pigazi-to-kitasma-mamouth-zor-stin-egipto/. «Από το υποθαλάσσιο όρος Ερατοσθένης πηγάζει το κοίτασμα-μαμούθ ΖΟΡ στην Αίγυπτο». (02/03/ 2016)

[92] Νικολάου, Ντίνος. «Η ανακάλυψη στην Αίγυπτο ανοίγει παράθυρο ευκαιρίας για την Ελλάδα και την Κύπρο». 07/09/2015, στο http://energypress.gr/news/dr-ntinos-nikolaoy-i-anakalypsi-stin-aigypto-anoigei-parathyro-eykairias-gia-tin-ellada-kai-tin

Ελλάδας - Ευρώπης **(**East Med**),** ο οποίος σύμφωνα με ανακοινώσεις της ΔΕΠΑ είναι τεχνικά εφικτός και οικονομικά βιώσιμος[93].

[93] Νικολάου, Ντίνος. 07/09/2015, στο http://energypress.gr/news/dr-ntinos-nikolaoy-i-anakalypsi-stin-aigypto-anoigei-parathyro-eykairias-gia-tin-ellada-kai-tin

Κεφάλαιο 6: Η στάση της Τουρκίας.

Η Κυπριακή Δημοκρατία, ως συνέπεια της στρατιωτικής εισβολής του 1974 και της κατοχής του 37% των εδαφών της από την Τουρκία, θεωρητικά έχει κυριαρχία σε ολόκληρο το νησί και τα περιβάλλοντα της ύδατα, αλλά εκ των πραγμάτων το νησί χωρίζεται στα δύο. Η Κυπριακή Δημοκρατία είναι διεθνώς αναγνωρισμένη και μέλος της Ε.Ε από το έτος 2004, ενώ το κατεχόμενο βόρειο τμήμα του νησιού εκπροσωπείται από την ΤΔΒΚ, η οποία ιδρύθηκε το 1983 και αναγνωρίζεται μόνο από την Άγκυρα.

Διαχρονικά η Τουρκία, με την πολιτική των εντάσεων και κρίσεων, προσπαθεί να βάλει φρένο στους ενεργειακούς σχεδιασμούς της Κυπριακής Δημοκρατίας, χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα την προστασία των δικαιωμάτων των Τουρκοκυπρίων[94]. Αμφισβητεί συνεχώς την νομιμότητα των συμφωνιών οριοθέτησης της κυπριακής ΑΟΖ με τα γειτονικά της κράτη και προβαίνει σε κατά διαστήματα προκλήσεις και απειλές, ακόμα και με στρατιωτική δράση, προκειμένου να επιτύχει τον σκοπό της.

Επιπρόσθετα και σε μια προσπάθεια να εκμεταλλευτεί τις τρέχουσες εξελίξεις στη Μέση Ανατολή, η Τουρκία χρησιμοποιεί το πρόβλημα των προσφύγων και μεταναστών και προσπαθεί να εκβιάσει την Ε.Ε., ζητώντας μεταξύ άλλων και ανταλλάγματα στο κυπριακό[95].

Η τουρκοκυπριακή ηγεσία και η Τουρκία από την αρχή εξέφρασαν έντονα την αντίθεσή τους στις πρωτοβουλίες της Κύπρου για την εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων, ισχυριζόμενοι ότι ο αποκλεισμός των Τουρκοκυπρίων από τη διαδικασία έρχεται σε αντίθεση με τις συμφωνίες εγκαθίδρυσης στης Δημοκρατίας του

---

[94] http://www.sigmalive.com/simerini/politics/328334/diavima-diamartyrias-ston-oie. «Διάβημα διαμαρτυρίας στον ΟΗΕ.». (27/11/2016).

[95] Παρόν της Κυριακής. «Στόχος η διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Σχέδιο καταστροφής η "λύση" που μαγειρεύουν στο Κυπριακό», 24/04/2016, στο http://www.paron.gr/v3/new.php?id=95551 &colid=&catid= 48&dt=2016-04-24%200:0:0

1960. Ισχυρίζονται επίσης ότι η εκμετάλλευση των κοινών κληροδοτημένων φυσικών πόρων χωρίς την συμμετοχή των Τουρκοκυπρίων είναι μονομερείς και παράνομες[96], υποστηρίζοντας παράλληλα ότι η ελληνοκυπριακή πλευρά δεν έχει το δικαίωμα να εκμεταλλεύεται τους υποθαλάσσιους πόρους της Κύπρου, μέχρις ότου επιλυθεί το καθεστώς του νησιού[97].

Όμως, παρά τις αντιδράσεις και τις προκλήσεις της Τουρκίας, η Κυπριακή Δημοκρατία δείχνοντας τόλμη και αποφασιστικότητα, συνεχίζει το ενεργειακό της πρόγραμμα. Προκήρυξε μέχρι σήμερα τρείς γύρους αδειοδοτήσεων και προχώρησε στην σύναψη σημαντικών ενεργειακών συμφωνιών με τα γειτονικά της κράτη, γεγονός που κλιμάκωσε τις αντιδράσεις της Τουρκίας, η οποία και προχώρησε σε μια σειρά από μέτρα εκδικητικού χαρακτήρα.

6.1 Τουρκικές προκλήσεις

Προχωρώντας σε μια σειρά από μονομερείς κινήσεις αντεκδικητικού χαρακτήρα ως προς τις ενέργειες της Λευκωσίας, η Τουρκία και η Τουρκοκυπριακή κοινότητα σύναψαν μεταξύ τους συμφωνία για την οριοθέτηση της υφαλοκρηπίδας και παράλληλα εξέφρασαν την πρόθεση τους για αναζήτηση υδρογονανθράκων τόσο στην χερσαία περιοχή στο κατεχόμενο βόρειο τμήμα της Κύπρου, αλλά και σε υπεράκτια τεμάχια, κάποια από τα οποία μάλιστα εντός των δηλωμένων τεμαχίων της ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας.[98]

Επιπρόσθετα, η Τουρκία με την ηγεμονική της προσέγγιση η οποία παρακάμπτει το Διεθνές Δίκαιο και στο πλαίσιο των αυξανόμενων φιλοδοξιών της ως

[96] Faustmann. H, Gurel. A & Reichberg. M. G.. Ημερίδα με τίτλο «Κυπριακοί Υπεράκτιοι Υδρογονάνθρακες: Περιφερειακή πολιτική και κατανομή του πλούτου». Κοινή δημοσίευση Friedrich Ebert Stiftung και PRIO Cyprus Centre. PCC Report 1/2012 (2012):5.
[97] Strat for Analysis.«Turkey, Cyprus: Rising Energy Tensions in the Eastern Mediterranean». (9.1/2011).
[98] Faustmann. H, Gurel. A & Reichberg. M. G.. (2012):5.

περιφερειακή δύναμη[99] άσκησε, χωρίς αποτέλεσμα, πίεση στις κυβερνήσεις της Αίγυπτου, του Λιβάνου και του Ισραήλ για να αναθεωρήσουν τις Συμφωνίες τους με την Κυπριακή Δημοκρατία, ενώ παράλληλα προέβηκε και σε απειλές ότι σε περίπτωση συνέχισης των υπεράκτιων εξορύξεων ότι θα προχωρήσει σε αντίμετρα[100].

Οι απειλές αυτές έγιναν εν μέρη πραγματικότητα τον Οκτώβριο του 2014, όταν η Άγκυρα προέβηκε σε μια πρωτοφανή και κατάφωρη παραβίαση των κυριαρχικών της δικαιωμάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας, με την έκδοση οδηγίας NAVTEX που δέσμευε μέρος της κυπριακής ΑΟΖ και την κάθοδο του σεισμογραφικού σκάφους Barbaros σε περιοχή της νότιας κυπριακής ΑΟΖ, συνοδευόμενο μάλιστα από πολεμικά σκάφη της Τουρκίας, για την "προστασία" του[101].

Τελικά, υπο την πίεση για επανέναρξη των διαπραγματεύσεων για το κυπριακό πρόβλημα, τις οποίες η Κυπριακής Δημοκρατίας είχε αναστείλει θέτοντας ως όρο την έμπρακτη απόδειξη ότι η Τουρκία ότι σέβεται τα κυριαρχικά δικαιώματα της Δημοκρατίας, στις 31 Μαρτίου 2015 το Barbaros αποχώρησε από τα χωρικά της ύδατα[102].

Πρόσφατα η Τουρκία προέβηκε και σε νέα σοβαρή πρόκληση σε βάρος της Κυπριακής Δημοκρατίας με αφορμή την έναρξη του τρίτου γύρου αδειοδότησης εταιρειών για γεωτρήσεις στην κυπριακή ΑΟΖ, αξιώνοντας μεγάλο μέρος της κυπριακής ΑΟΖ. Μάλιστα, σε δηλώσεις του στα Μ.Μ.Ε ο εκπρόσωπος τύπου του τουρκικού Υπουργείου Εξωτερικών Τανζού Μπιλγκίτς, προειδοποίησε για τη λήψη μέτρων κατά της Κυπριακής Δημοκρατίας σε περίπτωση που διενεργήσει εξορύξεις

[99] Λεβέντης, Γ. Η πρόθεση έλεγχου των θέρμων υδάτων: οι τουρκικές στάσεις για την ηγεμονία των υδρογονανθράκων στην ανατολική μεσόγειο. Ημερίδα με τίτλο «Κυπριακοί Υπεράκτιοι Υδρογονάνθρακες: Περιφερειακή πολιτική και κατανομή του πλούτου». Κοινή δημοσίευση Friedrich Ebert Stiftung και PRIO Cyprus Centre. PCC Report 1/2012, (2012):5

[100] Faustmann. H, Gurel. A & Reichberg. M. G. (2012):5-6

[101] Νικολάου, Ντίνος. (2014):3-4

[102] http://www.Naftemporiki.gr/story/933992/apoxorei-apo-ta-udata-tis-kuprou-to-mparmparos. «Αποχωρεί από τα ύδατα της Κύπρου το «Μπαρμπαρός», (31/03/2015).

στα τεμάχια που αξιώνει η Τουρκία, μη αποκλείοντας ακόμα και στρατιωτικές ενέργειες[103].

[103] http://www.pronews.gr/portal/20160803/kypros/42/sovari-toyrkiki-proklisi-i-agkyra-axionei-ti-misi-kypriaki-aoz-kai-apeilei-me «Σοβαρή τουρκική πρόκληση: Η Άγκυρα αξιώνει τη μισή κυπριακή ΑΟΖ και απειλεί με στρατιωτικές ενέργειες», (03/08/2016).

Κεφάλαιο 7: Η θέση και επιλογές της Κυπριακής Δημοκρατίας - διαπιστώσεις και προτάσεις.

Παρά το γεγονός ότι η Κυπριακή Δημοκρατία πολύ πρόσφατα προχώρησε στην έναρξη του Γ' γύρου αδειοδοτήσεων στην κυπριακή ΑΟΖ, το ενεργειακό της πρόγραμμα έχει περίπου παγώσει λόγω των χαμηλών τιμών των πετρελαιοειδών διεθνώς και των γεωπολιτικών εξελίξεων στην περιοχή. Η εταιρεία TOTAL δήλωσε ότι σχεδιάζει να προχωρήσει σε γεώτρηση στο οικόπεδο 11 στις αρχές του 2017, αντί του Σεπτεμβρίου 2016 όπως ήταν ο αρχικός προγραμματισμός της και η ΕΝΙ, μετά την αποτυχία των γεωτρήσεών στα οικόπεδα Ονασαγόρας και Αμαθούσα, μετέφερε το γεωτρύπανό της για συντήρηση και είναι άγνωστο πότε θα επιστρέψει[104].

Παράλληλα, οι τουρκικές διεκδικήσεις και προκλήσεις συνεχίζονται και εντείνονται σε μια προσπάθεια θεωρηθούν «γκρίζες ζώνες» τα τμήματα των τεμαχίων 1, 4, 5, 6 και 7 εντός της κυπριακής ΑΟΖ, τα οποία η Τουρκία ισχυρίζεται ότι επικαλύπτονται από την τουρκική υφαλοκρηπίδα. Επιπλέον, η Άγκυρα συνεχίζει τις προκλήσεις, απειλώντας ακόμα και με στρατιωτική δράση, σε περίπτωση που καταπατηθούν τα ‘’δικαιώματα’’ της.

Δεν πρέπει επίσης να παραγνωρίζεται και το γεγονός ότι η Τουρκία, βγαίνοντας από την απομόνωση των τελευταίων μηνών, προσπαθεί να αποκαταστήσει τις σχέσεις της με το Ισραήλ και την Ρωσία, ερχόμενη μάλιστα σε συμφωνία με την τελευταία για την κατασκευή του αγωγού φυσικού αερίου Turkish Stream μέχρι το 2019, ο οποίος

[104] Ηλιάδη, Κατερίνα. «Αλήθειες και ψέματα για το Φυσικό Αέριο». 10.07.2016 στο http://politis.com.cy/ article/i-psevdesthisis-gia-to-fa-ke-i-lisi-tou-kipriakou

προορίζεται για να καλύψει σε μεγάλο βαθμό τις ενεργειακές ανάγκες της Τουρκίας και να διοχετεύει φυσικό αέριο στην Ευρωπαϊκή αγορά[105].

Η Κυπριακή Δημοκρατία βρίσκεται σε μια σημαντική καμπή για το μέλλον της. Καλείται από τη μια να εξέλθει αλώβητη από τις γεωπολιτικές εξελίξεις και τις νέες συμμαχίες που δημιουργούνται στην περιοχή, αλλά παράλληλα, θα πρέπει να ενεργήσει και προληπτικά ώστε να αποκλείσει νέες προκλήσεις από την Τουρκία και να αποφύγει τη διασύνδεση του ενεργειακού της προγράμματος με τις διαπραγματεύσεις για το κυπριακό.

7.1 Το φυσικό αέριο και η άμεση σχέση του με την επίλυση του Κυπριακού.

Αναμφίβολα, το φυσικό αέριο μπορεί να χρησιμεύσει ως ένα άνευ προηγουμένου κίνητρο για την επανένωση της Κύπρου. Η κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας, σε μια προσπάθεια να ασκήσει πίεση στην Τουρκία και να δώσει ένα επιπλέον κίνητρο στους τουρκοκύπριους για επίλυση του κυπριακού, έχει δηλώσει επανειλημμένα μέσω των αξιωματούχων της ότι ο φυσικός πλούτος της Κύπρου ανήκει σε όλους τους πολίτες και ότι μετά την επίλυση του κυπριακού όλοι ανεξαιρέτως οι κάτοικοι του νησιού θα καρπωθούν τα οφέλη των φυσικών πόρων της χώρας τους[106].

Αντίθετα, η Τουρκία χρησιμοποιεί ως τροχοπέδη το φυσικό αέριο και εκβιάζει την Λευκωσία και στις συνομιλίες για το κυπριακό. Ισχυρίζεται ότι για να υπάρξει μια δίκαιη, διαρκής και συνολική λύση στις διαπραγματεύσεις θα πρέπει να τεθεί και το θέμα των φυσικών πόρων, υποστηρίζοντας ότι η τουρκοκυπριακή κοινότητα θα πρέπει

---

[105] Παρόν της Κυριακής. «Στόχος η διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Σχέδιο καταστροφής η «λύση» που μαγειρεύουν στο Κυπριακό». 24/04/2016, στο http://www.paron.gr/v3/new.Php?id= 95551&colid=&catid =48&dt=2016-04-24%200:0:0

[106] http://www.sigmalive.com/simerini/politics/328334/diavima-diamartyrias-ston-oie. «Διάβημα διαμαρτυρίας στον ΟΗΕ», (28/04/2016).

να θεωρηθεί ως ισότιμος εταίρος με την ελληνοκυπριακή, αφού οι ελληνοκύπριοι δεν μπορούν να ενεργούν ως ο μοναδικός ιδιοκτήτης του νησιού[107].

7.2 Το φυσικό αέριο στο "τραπέζι των συνομιλιών"

Η διασύνδεση του κυπριακού προβλήματος με το φυσικό αέριο ίσως να αποτελεί και τον μεγαλύτερο κίνδυνο στα σχέδια της Κυπριακής Δημοκρατίας για αξιοποίηση υποθαλάσσιου φυσικού της πλούτου, αλλά και πρόσθετο εμπόδιο στις διαπραγματεύσεις για επίλυση του κυπριακού προβλήματος.

Η τουρκοκυπριακή κοινότητα, γνωρίζοντας την κρίσιμη σημασία της παραμέτρου αυτής και στην προσπάθεια της να αναστείλει το ενεργειακό πρόγραμμα της Κύπρου και να βγει κερδισμένη από τα πιθανά έσοδα από τη εκμετάλλευση των κυπριακών υδρογονανθράκων, προσπαθεί πάση θυσία να επιτύχει τη διασύνδεση το Κυπριακού με το ενεργειακό πρόγραμμα της Κύπρου.

Επανειλημμένα η Τουρκία και η τουρκοκυπριακή πλευρά έχουν προβάλει τις πάγιες απαιτήσεις τους, ότι οι προσπάθειες για αναζήτηση και εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων στην κυπριακή ΑΟΖ θα πρέπει να διακοπούν ή τα έσοδα από την εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων να διαμοιράζονται, μέχρι την επίλυση του Κυπριακού.

Είναι λοιπόν ουσιαστικής σημασίας οι ενεργειακοί σχεδιασμοί της Κύπρου και οι συνομιλίες για την επίλυση του κυπριακού να παραμείνουν ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Στο πλαίσιο των διακοινοτικών διαπραγματεύσεων και δεν θα πρέπει να εγείρονται ζητήματα που αφορούν το ενεργειακό πρόγραμμα της Κυπριακής

[107] http://hellnewsgr.blogspot.com.cy/2016/08/blog-post_5.html. «Σοβαρή τουρκική πρόκληση: Η Άγκυρα αξιώνει τη μισή κυπριακή ΑΟΖ και απειλεί με στρατιωτικές ενέργειες», (03/08/2016).

Δημοκρατίας ή για τον τρόπο αξιοποίησης των κοιτασμάτων και των πιθανών εσόδων, πριν από την επίτευξη συνολικής συμφωνίας[108].

Επίσης, είναι σημαντικό να αποφεύγονται οι δημόσιές δηλώσεις που γίνονται κατά καιρούς από την ελληνοκυπριακή ηγεσία ως κίνητρο για την Τουρκία και την τουρκοκυπριακή κοινότητα και οι οποίες συνδέουν το κυπριακό με το ενεργειακό πρόγραμμα της Κύπρου ή και τα πιθανά έσοδα από την εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων, αφού επιφέρουν αντίθετα αποτελέσματα.

Βάζουν ακόμα ένα εμπόδιο στην εξέλιξη των συνομιλιών και δημιουργούν προσδοκίες στην Τουρκία και την τουρκοκυπριακή ηγεσία ότι υπάρχει διάθεση συζήτησης του ενεργειακού προγράμματος της Κυπριακής Δημοκρατίας στο τραπέζι των διακοινοτικών συνομιλιών[109]. Παράλληλα όμως είναι ζημιογόνα και για τους ίδιους τους ενεργειακούς σχεδιασμούς της Δημοκρατίας καθώς αδρανοποιούν τις προσπάθειες και απομακρύνουν τους δυνητικούς επενδυτές.

Η έναρξη όμως του Γ' γύρου αδειοδότησης, παρά τις αντιδράσεις της Τουρκίας, σύμφωνα με τον κυβερνητικό Εκπρόσωπο Νίκο Χριστοδουλίδη αποτελεί «μια σημαντικότατη εξέλιξη, μία ψήφο εμπιστοσύνης εντός της ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας», η οποία απόδειξε σε μεγάλο βαθμό ότι δεν αναστέλλεται η ενάσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Δημοκρατίας λόγω των συνομιλιών, δείχνοντας παράλληλα και την αποφασιστικότητα της κυπριακής κυβέρνησης για συνέχιση του ενεργειακού της προγράμματος[110].

---

[108] Σαββίδης, Πέτρος, Κουκκίδης-Προκοπίου, Άννα, Ιωαννίδης Νικόλας και Κέντας Γιώργος για την Ομάδα Γεωπολιτικής του Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Λευκωσία, Φεβρουάριος 2015, στο http://strategy-cy.com/ccss/index.php/el/surveys-gr/item/269-omada-geopolitikis-e-epithetiki-politiki-tis-tourkisa-sti-kypro-kai-e-antimetopisi-tis

[109] Σαββίδης, et al. (2015).

[110] Θεοχαρίδης, Πέτρος / ΚΥΠΕ. Εφημερίδα Φιλελεύθερος, 24/03/16. «Τα τεμάχια 6, 8 και 10 στον Γ΄ Γύρο Αδειοδότησης- Ο Ερατοσθένης καθόρισε τον Γ' γύρο αδειοδότησης»

7.3 Η πιθανότητα γεωτρήσεων από την Τουρκία εντός της Κυπριακής ΑΟΖ

Η Κυπριακή Δημοκρατία θα πρέπει να είναι έτοιμη και για την επόμενη τουρκική πρόκληση, σε περίπτωση που η Τουρκία συνεχίσει ή εντείνει τις παράνομες δραστηριότητες της εντός της κυπριακής ΑΟΖ. Πρωτίστως όμως, θα πρέπει να αποκλείσει την πιθανότητα γεωτρήσεων από την Τουρκία στη νότια κυπριακή ΑΟΖ, γιατί αν γίνει αυτό θα καταστεί μόνιμο και θα ήταν ολέθριο λάθος για την κυριαρχία και την υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία σήμερα δεν διαθέτει γεωτρητική εξέδρα και εξοπλισμό για να επιχειρήσει γεωτρήσεις στα πολύ βαθιά νερά, ούτε μπορεί να χρησιμοποιήσει ξένες εταιρίες, αφού είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα αρνηθούν να συμμετάσχουν σε παράνομες ενέργειες, εντούτοις μπορεί να επιχειρήσει να ναυπηγήσει ή να εξαγοράσει εξέδρα, με κόστος που θα ξεπεράσει τα 2 δις[111].

Φαινομενικά το κόστος αυτό είναι πολύ μεγάλο, η τεράστια όμως ενεργειακή ανάγκη της Τουρκίας και τα υψηλά διαφαινόμενα κέρδη από την εκμετάλλευση των υδρογονανθράκων αποτελούν τεράστιο δέλεαρ για την Άγκυρα και ες εκ τούτου δεν πρέπει να αποκλείεται εντελώς μια τέτοια ενέργεια από μέρους της Τουρκίας.

7.4 Η πιθανότητα δημιουργίας τουρκοϊσραηλινού αγωγού αερίου.

Οι ανάγκες της Τουρκίας σε φυσικό αέριο φθάνουν τα 50 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα και αυξάνονται με ραγδαίο ρυθμό, οπότε η Άγκυρα είναι αναγκασμένη για οικονομικούς και πολιτικούς λόγους να εξέλθει από αυτό το αδιέξοδο. Είναι λοιπόν αναγκασμένη να αποκτήσει εναλλακτικές πηγές φυσικού αερίου, γιατί εξάρτησή της από τη Ρωσία της δημιουργεί ενεργειακή ανασφάλεια. Η πρόσφατη όμως συμφωνία

[111] Νικολάου, Κωνσταντίνος. «Έρευνες υδρογονανθράκων στην κυπριακή ΑΟΖ: Πρόσφατες εξελίξεις και προοπτικές». 09.11.2014, στο http://energypress.gr/news/ereynes-ydrogonanthrakon-stin-kypriaki-aoz-prosfates- exelixeis-kai-prooptikes

εξομάλυνσης σχέσεων Ισραήλ – Τουρκίας και η δέσμευση του Ισραήλ για την εξέταση δημιουργίας ενός τουρκοϊσραηλινού αγωγού αερίου, μπορεί να επιφέρει πολύ σημαντικές ενεργειακές και γεωστρατηγικές επιπτώσεις για την Κύπρο και Ελλάδα[112].

Όπως υποστηρίζει ο Τσακίρης (2016), η υλοποίηση ενός τέτοιου αγωγού θα απέκλειε την πιθανότητα κατασκευής του αγωγού East Med προς την Ελλάδα, αφού τα ενεργειακά αποθέματα του Ισραήλ δεν επαρκούν για να ικανοποιήσουν τις αγορές της Τουρκίας, Ιορδανίας και του αγωγού East Med. Επιπρόσθετα, ένας τουρκοισραηλινός αγωγός ο οποίος θα στηρίζεται στις εταιρείες Delek και Noble θα καταστήσει σχεδόν αδύνατη την ανάπτυξη του κοιτάσματος Αφροδίτη υπό το υπάρχον κοινοπρακτικό σχήμα, ιδίως σε περίπτωση που οι πιο πάνω εταιρίες επιλέξουν να δώσουν προτεραιότητα στον αγωγό και όχι στην ανάπτυξη του κυπριακού πεδίου, στην κοινοπραξία θα συμμετέχει ως αγοραστής και επενδυτής-παραγωγός του αερίου και η Shell, που ελέγχει και το τερματικό όπου το αέριο θα υγροποιηθεί[113].

Λαμβάνοντας όμως ως δεδομένο τις αρνητικές σχέσεις Κύπρου – Τουρκίας, το σενάριο δημιουργίας τέτοιου αγωγού Ισραήλ-Τουρκίας φαντάζει απίθανο, αφού αναγκαστικά θα πρέπει να διασχίσει την κυπριακή υφαλοκρηπίδα (η εναλλακτική διέλευση μέσω των υφαλοκρηπίδων του Λίβανου και της Συρίας είναι πολιτικά αδιανόητη)[114].

Θεωρητικά οι επενδυτές θα μπορούσαν να επιχειρήσουν να τοποθετήσουν ένα αγωγό δια μέσου της υφαλοκρηπίδας της Κύπρου, χωρίς την άδειά της κυπριακής κυβέρνησης, επικαλούμενοι τις ασάφειες της Σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για το

112 Τσακίρης, Θεόδωρος. «Οι ενεργειακές και γεωστρατηγικές επιπτώσεις για Κύπρο-Ελλάδα από την υλοποίηση ενός τουρκοϊσραηλινού αγωγού αερίου». 11.07.2016, στο http://energypress.gr/news/oi-energeiakes-kai-geostratigikes-epiptoseis-gia-kypro-ellada-apo-tin-ylopoiisi-enos

113 Τσακίρης, Θεόδωρος. 11.07.2016, στο http://energypress.gr/news/oi-energeiakes-kai-geostratigikes-epiptoseis-gia-kypro-ellada-apo-tin-ylopoiisi-enos

114 Bryza, Matthew. Among Israel, Turkey, and Cyprus. Energy in the Eastern Mediterranean – Promise or Peril? Egmont Paper 65. Academia Press (2014):40-41

Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS)[115], αφού σύμφωνα με τα άρθρα 58 και 79 (2) της UNCLOS, όλα τα κράτη δικαιούνται να τοποθετούν υποβρύχια καλώδια και αγωγούς στην υφαλοκρηπίδα ενός άλλου κράτους.

Πράγματι, το εδάφιο (2) του άρθρου 79 αναφέρει ότι: «με την επιφύλαξη του δικαιώματός να λάβει τα δέοντα μέτρα για την εξερεύνηση της υφαλοκρηπίδας, την εκμετάλλευση των φυσικών της πόρων και την πρόληψη, μείωση και έλεγχο της ρύπανσης από αγωγούς, το παράκτιο κράτος δεν μπορεί να εμποδίζει την τοποθέτηση ή συντήρηση αυτών των καλωδίων ή αγωγών». Από την άλλη όμως το εδάφιο (3) του ίδιου άρθρου φαίνεται να ορίζει το αντίθετο, αφού εκεί αναφέρεται ότι: «η χάραξη της πορείας για την τοποθέτηση αυτών των συναγωγών πάνω στην υφαλοκρηπίδα υπόκειται η συναίνεση του παράκτιου κράτους.»[116].

Λαμβάνοντας υπόψη αυτή η νομική ασάφεια, θεωρείται απίθανο η ισραηλινή κυβέρνηση ή οποιοδήποτε άλλος ιδιώτης επενδυτής να επιχειρούσε τέτοια δαπανηρή ενέργεια και να λάμβανε τέτοιο τεράστιο ρίσκο, ώστε να αμφισβητήσει το νόμιμο δικαίωμα της Κυπριακής Δημοκρατίας να αρνηθεί την άδεια για να περάσει από το έδαφος της ο αγωγός Ισραήλ-Τουρκίας[117].

Από την άλλη όμως, το ισραηλινό φυσικό αέριο σε περίπτωση μεταφοράς του μέσω αγωγού στην Τουρκία υπολογίζεται ότι θα στοιχίζει $7–8 ανά mBtu, γεγονός που καθιστά το έργο αυτό τεχνικά εφικτό και οικονομικά βιώσιμο[118]. Σε περίπτωση υλοποίησης του έργου αυτού η Τουρκία επωφελείται σε μεγάλο βαθμό, αφού ικανοποιεί τις ενεργειακές της ανάγκες και αυτόματα καθίσταται ως μια από τις σημαντικότερες χώρες στον τομέα της ενέργειας. Το μοναδικό εμπόδιο είναι το θέμα

[115] Bryza, Matthew. (2014):40-41
[116] UNCLOS III, Part V: Exclusive Economic Zone, Articles 58, 79.
[117] Bryza, Matthew. (2014):40-41
[118] Ηλιάδη, Κατερίνα. Εφημερίδα Πολίτης «Αλήθειες και ψέματα για το Φυσικό Αέριο». 11/07/2016, στο http://politis.com.cy/article/i-psevdesthisis-gia-to-fa-ke-i-lisi-tou-kipriakou

του κυπριακού. Η Άγκυρα λοιπόν οφείλει να γνωρίζει ότι η μοναδική διέξοδος για την δημιουργία του αγωγού Ισραήλ – Τουρκίας είναι η επίλυση του κυπριακού, αλλιώς δεν θα έχει την συγκατάθεση της Κύπρου να περάσει ο αγωγός δια μέσου της υφαλοκρηπίδας της.

7.5 Ο αγωγός Ρωσίας - Τουρκίας (Turkish Stream)

Μετά την πρόσφατη αποκατάσταση των ρωσοτουρκικών σχέσεων έχει αναθερμανθεί και το σχέδιο υλοποίησης του αγωγού Turkish Stream, ο οποίος με βάση τον σχεδιασμό από το ρωσικό έδαφος θα ποντιστεί στη Μαύρη Θάλασσα και μέσω της τουρκικής και της ελληνικής Θράκης, θα συνεχίζει προς την Ευρώπη[119].

Με την υλοποίηση του σχεδίου αυτού αναβαθμίζεται σημαντικά ενεργειακά η Τουρκία, αλλά από την άλλη φέρνει και την Κυπριακή Δημοκρατία σε πολύ δυσμενή θέση. Στην παγκόσμια αγορά υπάρχει πληθώρα φυσικού αερίου και οι τιμές βρίσκονται σε πολύ χαμηλή τιμή. Με τα δεδομένα αυτά για να μπορέσουν να αξιοποιηθούν οι κυπριακοί υδρογονάνθρακες, μοναδική επιλογή είναι η επίλυση του κυπριακού προβλήματος και μια ευρύτερη συνεργασία με την συμμετοχή και της Τουρκίας[120].

Αν ξεπεραστούν όμως τα πολιτικά αυτά εμπόδια, η Τουρκία θα μπορούσε να επωφεληθεί σε μεγάλο βαθμό από το κυπριακό φυσικό αέριο. Λόγω της γεωγραφικής της θέσης και της πολύ κοντινής απόστασης που βρίσκεται από την Κύπρο προσφέρει μια οικονομικά λογική εξαγωγική αγορά για το κυπριακό φυσικό αέριο, το οποίο σίγουρα θα μειώσει κατά πολύ τα κόστη της Τουρκίας σε σχέση με τις εισαγωγές που κάνει από την Ρωσία και παράλληλα θα μπορούσαν να βοηθήσουν την Τουρκία να αναδειχθεί ως ένας σημαντικός ενεργειακός κόμβος.

---

[119] Τζίμας, Σταύρος. «Πούτιν - Ερντογάν, Turkish Stream.». 21.10.2016, στο http://www.Kathimerini.gr/880243/opinion/epikairothta/politikh/poytin---erntogan-turkish-stream

[120] Σταμάτη Χριστόσουλος, «Το αέριο μπορεί να μην είναι κλειδί… ». 20/10/16, στο http://politis.com.cy/article/to-aerio-mpori-na-min-ine-klidi aerio-mpori-na-min-ine-klidi

Αντίθετα, η Κυπριακή Δημοκρατία σε περίπτωση νέου αδιεξόδου στις συνομιλίες για επίλυση του Κυπριακού κινδυνεύει άμεσα με διχοτόμηση, αλλά επιπρόσθετα το δυναμικό και το υδρογονανθράκων που υπάρχει στην περιοχή της να παραμείνει ανεκμετάλλευτο για πολλά χρόνια, αφού οποιαδήποτε προσπάθεια εκμετάλλευσης του μπορεί να καταστεί τεχνικά δύσκολη και οικονομικά μη βιώσιμη.

Επίλογος

Η Κυπριακή Δημοκρατία, από το έτος 2006, έθεσε σε εφαρμογή το δύσκολο εγχείρημα της αξιοποίησης του δυναμικού υδρογονανθράκων, το οποίο σύμφωνα με σοβαρές ενδείξεις φαίνεται να υπάρχει στη νότια οριοθετημένη και διεθνώς αναγνωρισμένη Αποκλειστική Οικονομική της Ζώνη.

Μετά από δύσκολες διαπραγματεύσεις και υπο την συνεχή απειλή και προκλήσεις από την Τουρκία, επιτεύχθηκε η οριοθέτηση της κυπριακής ΑΟΖ με τις γειτονικές της χώρες Αίγυπτο, Λίβανο και Ισραήλ και επιπρόσθετα συνάφθηκαν σημαντικές ενεργειακές συμφωνίες μεταξύ τους, που δημιουργούν αισιοδοξία ως προς επίτευξη των ενεργειακών της στόχων της Κυπριακής Δημοκρατίας. Επιπρόσθετα, το νομικό πλαίσιο και οι διάφοροι θεσμοί που ίδρυσε η Δημοκρατία έχουν ουσιαστικό ρόλο στην όλη προσπάθεια, αφού δημιούργησαν συνθήκες διαφάνειας στις διαδικασίες και συνέβαλαν σε μεγάλο βαθμό στην προσέλκυση επενδυτών.

Καθίσταται όμως φανερό, ότι στην προσπάθεια αυτή το σημαντικότερο στρατηγικό εργαλείο που κατέστησε εφικτούς τους ενεργειακούς της σχεδιασμούς της Κύπρου ήταν η επιτυχής οριοθέτηση της ΑΟΖ της με τα γειτονικά της κράτη.

Η προσέλκυση τεράστιων ενεργειακών κολοσσών εντός της κυπριακής ΑΟΖ, αποδεικνύει από τη μια τη νομιμότητα και τη διεθνή αναγνώριση της, αλλά παράλληλα εξαναγκάζει και την Τουρκία στην έμμεση αναγνώριση της, παρά τις όποιες απειλές και τις προκλήσεις προβαίνει κατά καιρούς. Η Κυπριακή Δημοκρατία πλέον δεν είναι μόνη της στην ΑΟΖ, αλλά συνέταιρος με πολυεθνικές εταιρείες με τεράστιο κύρος και επιρροή.

Αναμφίβολα, η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS) νομιμοποιεί τις ενέργειες της Κυπριακής Δημοκρατίας, τόσο για τις συμφωνίες που υπέγραψε για την οριοθέτηση της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης

αλλά και για τις προσπάθειες για εντοπισμό και εκμετάλλευση του ενεργειακού της πλούτου. Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία, μέχρι σήμερα δεν έχει κυρώσει την Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας λόγω της παγκόσμια αναγνώρισης της οι διατάξεις της για τα θαλάσσια σύνορα και τους υποθαλάσσιους πόρους θεωρούνται ως μέρος του εθιμικού διεθνούς δικαίου, γεγονός που τις καθιστά δεσμευτικές για όλα τα κράτη ανεξαρτήτως αν την έχουν κυρώσει ή όχι.

Οι προσπάθειες της Δημοκρατίας ήταν μακροχρόνιες και δύσκολες, αλλά με τις τελευταίες εξελίξεις φαίνεται να δικαιώνονται. Η υλοποίηση της χαραχθείσας στρατηγικής για ανακάλυψη και εκμετάλλευση υδρογονανθράκων συνεχίζεται αδιάλειπτα με την ανακοίνωση τριών γύρων αδειοδοτήσεων και την προσέλκυση τεράστιου μεγέθους πολυεθνικών εταιρειών από ολόκληρο τον κόσμο.

Από την άλλη όμως, η Τουρκία και η τουρκοκυπριακή κοινότητα από την έναρξη των προσπαθειών αυτών έδειξαν την αντίθεση τους ασκώντας πιέσεις στις χώρες με τις οποίες η Κύπρος θέσπισε συμφωνίες και επιπρόσθετα προχώρησαν σε κινήσεις εκδικητικού χαρακτήρα με την παράνομη σύναψη συμφωνιών μεταξύ τους για αναζήτηση υδρογονανθράκων στο κατεχόμενο τμήμα της Κύπρου και αλλά και σε υπεράκτια τεμάχια τα οποία επικαλύπτουν μέρος των τεμαχίων εντός της κυπριακής ΑΟΖ.

Επιπρόσθετα, η Άγκυρα επανειλημμένα από την έναρξη των προσπαθειών προβαίνει σε μια σειρά από προκλητικές ενέργειες και κατάφωρης παραβίασης των κυριαρχικών της δικαιωμάτων της Κυπριακής Δημοκρατίας με σκοπό να ματαιώσει του ενεργειακούς της σχεδιασμούς, με αποκορύφωμα κάθοδο του τουρκικού σεισμογραφικού σκάφους Barbaros στην κυπριακή ΑΟΖ, κατά το έτος 2014, υπο την συνοδεία μάλιστα πολεμικών σκαφών δήθεν για την προστασία του, σε μια περιοχή στην οποία είχε προδεσμεύσει με αντίστοιχη NAVTEX η Τουρκία.

Η πρόσφατη όμως εξομάλυνση των σχέσεων της Τουρκίας με το Ισραήλ και τη Ρωσία φέρνει μια νέα κατάσταση πραγμάτων στην περιοχή. Οι γεωπολιτικές αυτές αλλαγές αναμφίβολα επηρεάζουν άμεσα τόσο τα ενεργειακά σχέδια της Κυπριακής Δημοκρατίας, αλλά και την πιθανότητα επίλυσης του κυπριακού προβλήματος.

Αρχικά, η συμφωνία Ισραήλ-Τουρκίας για την πιθανή δημιουργία τουρκοϊσραηλινού αγωγού δεν θα πρέπει να αποβεί σε βάρος της Κύπρου, αφού η υλοποίηση του προϋποθέτει και την επίλυση του κυπριακού. Η Κυπριακή Δημοκρατία έχοντας κάθε νομικό δικαίωμα να παγώσει τη δημιουργία ενός τέτοιου αγωγού, οφείλει να εκμεταλλευτεί τις μεγάλες και αυξανόμενες ενεργειακές ανάγκες της Τουρκίας, ώστε να πετύχει την επίλυση του κυπριακού και παράλληλα να επιτύχει την σύνδεση του κυπριακού με το ισραηλινό φυσικό αέριο, ώστε να εκμεταλλευτεί και το δικό της φυσικό αέριο.

Αντίθετα, η πιθανή δημιουργία του αγωγού Turkish stream αναμένεται να αποβεί καταστροφική για τους ενεργειακούς σχεδιασμούς της Κύπρου, αφού θα καταστήσει το κυπριακό φυσικό αέριο ασύμφορο. Μοναδική διέξοδος για την Κύπρο σε τέτοια περίπτωση είναι η επίλυση του κυπριακού και η ενεργειακή συνεργασία με την Τουρκία.

Φυσικά, η δημιουργία του έργου αυτού δεν εξαρτάται αποκλειστικά από τη Ρωσία και την Τουρκία, παρά την συμφωνία που σύναψαν μεταξύ τους. Η Ε.Ε επιθυμεί να εδώ και χρόνια να απεξαρτηθεί από την Ρωσία ενεργειακά και αναζητά εναλλακτικές πηγές. Ως εκ τούτου είναι σχεδόν απίθανο να δώσει την συγκατάθεση της σε οποιοδήποτε μέλος κράτος για τη διέλευση του αγωγού από τα εδάφη του. Από την άλλη και οι ΗΠΑ, σε μια εποχή μάλιστα που αμφισβητείται έντονα η παγκόσμια ηγεμονία τους, δεν θα επιτρέψουν τόσο εύκολα να πετύχει η Ρωσία μια τέτοια προσοδοφόρα γεωπολιτική επιτυχία.

Συνοψίζοντας, διαφαίνεται ξεκάθαρα ότι με βάση το Δίκαιο της Θάλασσας και το Εθιμικό Δίκαιο, η αξιοποίηση του υποθαλάσσιου φυσικού πλούτου αποτελεί αναφαίρετο κυριαρχικό δικαίωμα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Λόγω όμως της ιδιαιτερότητας της Κυπριακής Δημοκρατίας, ως ένα ημι-κατεχόμενο κράτος, οι ενεργειακοί της σχεδιασμοί συνδέονται άμεσα και με την επίλυση του Κυπριακού προβλήματος.

Από την μια η προσέλκυση διεθνών ενεργειακών κολοσσών στην κυπριακή ΑΟΖ σε συνδυασμό με τα ενεργειακά κίνητρα είναι πιθανό σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, να υποχρεώσουν την Άγκυρα σε μια διπλωματική επίλυση του Κυπριακού προβλήματος και η Κυπριακή Δημοκρατία, ως ένα ενιαίο κράτος να μπορέσει να αξιοποιήσει τον φυσικό της πλούτο προς όφελος και των δύο πλευρών. Αντίστροφα, μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι οι γεωπολιτικές αλλαγές και οι νέες συμμαχίες που δημιουργούνται στην περιοχή, σε συνδυασμό με τις πολύ χαμηλές τιμές του φυσικού αερίου επιβάλλουν την επίλυση του Κυπριακού, για να μπορέσει να απελευθερωθεί το κυπριακό φυσικό αέριο.

Είναι λοιπόν εμφανές ότι η Κυπριακή Δημοκρατία βρίσκεται σήμερα σε ένα εξαιρετικά κρίσιμο υπαρξιακό σταυροδρόμι. Λόγω της γεωστρατηγικής της θέσης και των συνεχόμενων κατακτήσεων των εδαφών της, η Κύπρος, ελάχιστες φορές στην ιστορία της είχε λόγο για το μέλλον της και αυτό μόνο για ένα μικρό χρονικό διάστημα. Τώρα όμως η Κυπριακή Δημοκρατία καλείται να αναπτύξει ένα ολοκληρωμένο στρατηγικό σχεδιασμό ώστε να καταφέρει να βγει κερδισμένη

Παρά το γεγονός ότι οι προοπτικές ανεύρεσης και εκμετάλλευσης ενός μεγάλου δυναμικού υδρογονανθράκων εντός της κυπριακής ΑΟΖ με τα μέχρι στιγμής δεδομένα φαντάζουν πολύ ευοίωνες, είναι δεδομένο ότι δεν αρκούν για να καταστήσουν εφικτό τον ενεργειακό στόχο της Κύπρου.

Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Κυπριακή Δημοκρατία είναι τεράστιες. Η Τουρκία πολύ δύσκολα θα αποδεκτεί η Κύπρος να εκμεταλλευτεί το δυναμικό υδρογονανθράκων που βρίσκεται στην ΑΟΖ της, χωρίς η ίδια να ωφεληθεί. Επιπλέον οι γεωστρατηγικές αλλαγές στην περιοχή και οι νέες ενεργειακές συμφωνίες που υπογράφτηκαν μεταξύ Τουρκίας Ρωσίας και Τουρκίας – Ισραήλ, σε περίπτωση υλοποίησης τους, δυνατό να τινάξουν το ενεργειακό πρόγραμμα της Κυπριακής Δημοκρατίας στον αέρα, αφού θα καταστήσουν το κυπριακό αέριο ασύμφορο.

Η Κυπριακή Δημοκρατία, παρά τις πρωτοποριακές και επιτυχημένες προσπάθειες που προέβηκε τα τελευταία χρόνια οφείλει να αναπτύξει ένα ολοκληρωμένο στρατηγικό σχεδιασμό, ειδικά στο θέμα της γεωπολιτικής των υδρογονανθράκων, ώστε να μπορέσει να αντιμετωπίσει τα νέα δεδομένα που δημιουργούνται, αλλά και να αποφύγει την παγίδα της Τουρκίας για παγιοποίηση του ενεργειακού της προγράμματος μέχρι την επίλυση του κυπριακού.

Φυσικά, καμία ασφαλής πρόβλεψη δεν μπορεί να γίνει. Ο γεωστρατηγικός χάρτης της ενέργειας συνεχώς μεταβάλλεται, παραδοσιακοί σύμμαχοι δημιουργούν έχθρες και νέες συμμαχίες γεννιούνται από κράτη που λίγο καιρό πριν ήταν στα πρόθυρα πολέμου. Όπως αποδείκτηκε πολλές φορές στο παρελθόν, το φυσικό αέριο μπορεί να αποτελέσει ευλογία ή κατάρα για ένα κράτος και ειδικά στην περίπτωση της Κύπρου που το ενεργειακό της πρόγραμμα βρίσκεται συνεχώς υπο την απειλή της Τουρκίας.

Επιβάλλεται λοιπόν η χάραξη μιας ορθής ενεργειακής πολιτικής και η δημιουργία μιας μακρόπνοης στρατηγικής ειδικά στο θέμα της γεωπολιτικής των υδρογονανθράκων, ώστε η Κυπριακή Δημοκρατία, ανάλογα με την χρονική στιγμή και τις ευκαιρίες που θα της δοθούν, να μπορέσει να εκμεταλλευτεί το δυναμικό υδρογονανθράκων που βρίσκεται στην περιοχή της, αλλά παράλληλα να επιδιώξει την

επίλυση του κυπριακού εκμεταλλευόμενη προς όφελος της το φυσικό αέριο και τις τεράστιες ενεργειακές ανάγκες της Τουρκίας.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Bryza, Matthew. «Among Israel, Turkey, and Cyprus» in Energy in the Eastern Mediterranean – Promise or Peril? Egmont Paper 65. Academia Press (2014):40-41.

Christou, Odysseas, and Constantinos Adamides. "Energy securitization and desecuritization in the New Middle East." *Security Dialogue* 44.5-6 (2013):507-522.

Crisis Group Europe. Aphrodite's Gift: Can Cypriot Gas Power a New Dialogue?. Report N°2162, April 2012.

El-Katiri, Laura and Fattouh, Bassam. The east Mediterranean: the Middle East's last hydrocarbon frontier. Egmont Paper 65. Academia Press (2014):9.

Emerson, Michael. "Fishing for Gas and more in Cypriot Waters." *Global Turkey in Europe* (2012): 65.

Faustmann. H, Gurel. A & Reichberg. M. G. Ημερίδα με τίτλο «Κυπριακοί Υπεράκτιοι Υδρογονάνθρακες: Περιφερειακή πολιτική και κατανομή του πλούτου». Κοινή δημοσίευση Friedrich Ebert Stiftung και PRIO Cyprus Centre. PCC Report 1/2012.

Gürel Ayla, Kahveci Hayriye and Tzimitras Harry. «How to build confidence over energy issues in the context of a cyprus settlement? » in Energy in the Eastern Mediterranean – Promise or Peril? Egmont Paper 65. Academia Press (2014):59.

Henderson, Simon. "Natural gas export options for Israel and Cyprus." *Washington Institute. September* 13 (2013):6.

Johnson Kevin, Alex Ross, and Endy Zemenides. "Natural Gas in the Eastern Mediterranean: The Coal and Steel of the 21st Century?." (2015).

Kassinis, Solon. *Cyprus Energy Sector – Upstream Development Prospects in the Eastern Mediterranean.* 2012 MEDITERRANEAN OIL & GAS CONFERENCE 28 & 29 May 2012, Athens, Greece (2012).

Nathanson, Roby & Levy, Ro'ee. Natural Gas in the Eastern Mediterranean: Casus Belli or Chance for Regional Cooperation?. IEPN and INSS, Tel-Aviv. (2012)

Onoufriou, Toula. *Cyprus – a Future Energy Hub?* Eastern Mediterranean Energy Project. German Marshall Fund: USA. (2012):1-4.

Sami Andoura and David Koranyi. Introduction: Energy in the Eastern Mediterranean – Promise or Peril? Egmont Paper 65. Academia Press (2014):5.

Tziarras, Zenonas, and Mitchell Gabriel. "Full of Gas, Full of Problems: The Eastern Meditteranean's Hydrocarbon Showdown." *The National Interest* 1, no. 06 (2015).

Ελληνική Βιβλιογραφία

Αρχή Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού (ΑνΑΔ). Έγκαιρος Εντοπισμός Αναγκών Απασχόλησης και Κατάρτισης για Αποτελεσματική Διαχείριση του Φυσικού Αερίου στην Κύπρο (2012).

Καρυώτης, Θεόδωρος. «Το Φάντασμα της ΑΟΖ» στο βιβλίο *ΑΟΖ: Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη, Από τη Στρατηγική Κίνηση στην Οικονομική Λύση*, Επιμέλεια Βασ. Κικίλιας, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη (2012):28.

Λεβέντης, Γ. *Η πρόθεση έλεγχου των θέρμων υδάτων: οι τουρκικές στάσεις για την ηγεμονία των υδρογονανθράκων στην ανατολική μεσόγειο.* Ημερίδα με τίτλο «Κυπριακοί Υπεράκτιοι Υδρογονάνθρακες: Περιφερειακή πολιτική και κατανομή του πλούτου». PRIO CYPRUS. Έκθεση 1/2012 (2012).

Λυγερός Νίκος, Νοητική Χρονοστρατηγική. Επιμέλεια Βασιλική Τσατσαμπά. Εκδόσεις Ignitions (2015).

Μούσης, Νίκος. *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική* (*14η* έκδ.). Αθήνα: εκδόσεις Παπαζήση, (2013).

Νομοθεσία

UNCLOS III, Part V: Exclusive Economic Zone, Articles 58, 74, 79, 122.

Επίσημη εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Παράρτημα Τρίτο μέρος Ι. 26.1.2007,13.3.2009. Κανονιστικές Διοικητικές πράξεις. (Κ.Γ.Π. 51/2007, 113/2009).

Ο περί Υδρογονανθράκων (Αναζήτηση, Έρευνα και Εκμετάλλευση) (Τροποποιητικός) Νόμος του 2015, Ν. 186(Ι)/2015.

Αρθρογραφία / Διαδικτυακές πηγές

http://energy.reporter.com.cy/gas/article/71643/to–kypriako–thavma-biognoys-fysikoy-aerioy. «Το κυπριακό θαύμα βιογενούς φυσικού αερίου». 01/08/2016, (πρόσβαση 13.11.2016).

http://energypress.gr/news/allazei-onoma-katastatiko-kai-rolo-i-kretyk. Αλλάζει όνομα, καταστατικό και ρόλο η ΚΡΕΤΥΚ». 04.10.2013, (πρόσβαση 25.11. 2015).

http://www.pronews.gr/portal/20160803/kypros/42/sovari-toyrkiki-proklisi-i-agkyra-axionei-ti-misi-kypriaki-aoz-kai-apeilei-me. «Σοβαρή τουρκική πρόκληση: Η Άγκυρα αξιώνει τη μισή κυπριακή ΑΟΖ και απειλεί με στρατιωτικές ενέργειες», 03/08/2016, (πρόσβαση 25.09.2016).

http://www.defa.com.cy/el/. «Δημόσια Επιχείρηση Φυσικού Αερίου (ΔΕΦΑ) - Η ΕΤΑΙΡΕΙΑ». 2015 , (πρόσβαση 09.09.2016).

http://www.enikos.gr/politics/367293,Idiaiterhs-gewpolitikhs-shmasias-h-symfwnia-Elladas-Kyproy-Israhl.html «Ιδιαίτερης γεωπολιτικής σημασίας" η συμφωνία Ελλάδας - Κύπρου – Ισραήλ», 29/01/16, (πρόσβαση 17.10.2016).

http://www.i-eidisi.com/2016/03/02/apo-to-ipothalassio-oros-eratosthenis-pigazi-to-kitasma-mamouth-zor-stin-egipto/. «Από το υποθαλάσσιο όρος Ερατοσθένης πηγάζει το κοίτασμα-μαμούθ ΖΟΡ στην Αίγυπτο». 02.03.16, (πρόσβαση 01.12.2016).

http://www.Inbusinessnews.com/inbusiness/news/business/energy/anakoinothhkan-oi-etaireies-gia-ton-g%E2%80%99-gyro-adeiodothshs. «Κολοσσοί στην ΑΟΖ με κυβερνητική σφραγίδα. Ο Γιώργος Λακκοτρύπης επιβεβαίωσε την συμμετοχή της ExxonMobil», 27.06.2016, (πρόσβαση 13.11.2016).

http://www.naftemporiki.gr/story/933992/apoxorei-apo-ta-udata-tis-kuprou-to-mparmparos «Αποχωρεί από τα ύδατα της Κύπρου το «Μπαρμπαρός». 31.03.2015, (πρόσβαση 27.11.2015).

http://www.Sigmalive.com/simerini/politics/328334/diavima-diamartyrias-ston-oie «Διάβημα διαμαρτυρίας στον ΟΗΕ». 28. 04. 2016, στο, (πρόσβαση 13.11.2016).

Strat for Analysis. Turkey, Cyprus: Rising Energy Tensions in the Eastern Mediterranean, 9/1/2011, https://www.stratfor.com/analysis/turkey-cyprus-rising-energy -tensions-eastern-mediterranean, (πρόσβαση 05.10.2016).

Γκουτζάνης, Σπύρος. «Καταλύτης» η τριμερής συνεργασία Ελλάδας - Αιγύπτου – Κύπρου. 09/12/2015, στο http://www.protothema.gr/politics/article/534476/katalutis-i-trimeris-sunergasia-elladas-aiguptou-kuprou/. (πρόσβαση 15/10/16).

Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, Πολιτική ενέργειας. 2015, στο http://www.aboutcyprus.org.cy/en/energy-policy., (πρόσβαση 25.12.15).

Γραφείο Τύπου και πληροφοριών. Ομιλία του Υπουργού Άμυνας κ. Φώτη Φωτίου με θέμα: «Η Ενεργειακή Ασφάλεια της Ανατολικής Μεσογείου», στη Λάρνακα 29/01/2014 http://www.moi.gov.cy/MOI/pio/pio.nsf/0/5C90E21CCEE37453C2257C6F005DD387?OpenDocument, (πρόσβαση 10/10/16).

Ηλιάδη, Κατερίνα. Εφημερίδα Πολίτης, «Αλήθειες και ψέματα για το Φυσικό Αέριο». 11/07/2016, στο http://politis.com.cy/article/i-psevdesthisis-gia-to-fa-ke-i-lisi-tou-kipriakou, (πρόσβαση 22.10.16).

Θεοχαρίδης, Πέτρος / ΚΥΠΕ. Εφημερίδα Φιλελεύθερος, «Τα τεμάχια 6, 8 και 10 στον Γ΄ Γύρο Αδειοδότησης- Ο Ερατοσθένης καθόρισε τον Γ' γύρο αδειοδότησης», (24/03/16).

Θεοχαρίδης, Πέτρος. Εφημερίδα Φιλελεύθερος, «Εκατομμύρια έδωσαν EXXON και BP και BG για τα σεισμογραφικά - Τα τεμάχια 6, 8, 10 στον τρίτο γύρο αδειοδότησης για φυσικό αέριο, (25.03.16).

Καρυώτης, Θεόδωρος. «Η αγωνία της ΑΟΖ συνεχίζεται». Περιοδικό "*Επίκαιρα",* τεύχος 172, (2012):83-84.

Κασίνης, Σόλων. Εθνική Ενεργειακή Πολιτική. Διάλεξη στο Κυπριακό Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Λευκωσία. (2007).

Κασίνης Σόλων. Συνέντευξη στην εφημερίδα Ρεπόρτερ online ημερομηνίας 04/04/16 με τίτλο «Επιφυλάξεις Κασσίνη για τον γ' γύρο αδειοδοτήσεων της Κύπρου». http://energypress.gr/news/epifylaxeis-kassini-gia-ton-g-gyro-adeiodotiseon-tis-kyproy, (πρόσβαση 13/10/16).

Κασίνης, Σόλων. Έρευνα Υδρογονανθράκων εντός της ΑΟΖ της Κυπριακής Δημοκρατίας – Νέες Προοπτικές. Παρουσίαση στο Ινστιτούτο Νέων Κύπρου. Λευκωσία, 05 Νοεμβρίου 2011. http://www.mcit.gov.cy/mcit/mcit.nsf/0/F35CAD9F4226E424C225771B00546F25/$ file /presentation_INE_05%20Nov.%202011.pdf, (πρόσβαση 13/10/16).

Καστριώτης, Γιάννης. «Η τριμερής Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ μπαίνει σφήνα στο φλερτ Ερντογάν – Νετανιάχου», 19/9/16, στο http://

www.ethnos.gr/politiki/arthro/h_trimeris_elladas_kyprou_kai_israil_mpainei_sfina_sto_flert_erntogan_netaniaxou-4310862/, (πρόσβαση 18/10/2016).

Λυγερός, Νίκος. «*Ελληνική ΑΟΖ και στρατηγική*». 2014, στο http://elliniki-aoz.blogspot.com.cy/p/aoz-eez.html, (πρόσβαση 11.11.2015).

Λυγερός, Νίκος. «Η Κυπριακή ΑΟΖ ως στρατηγικό εργαλείο.». 2016, http://lygeros.org/ articles. php?n=25579&l=gr, (πρόσβαση 15.09.16).

Λυγερός, Νίκος. «Ο σταθμός υγροποίησης της Κύπρου». 2016, στο http://lygeros.org/ articles.php?n=26839&l=gr, (πρόσβαση 27.10.16).

Νικολάου, Ντίνος. «Έρευνες Υδρογονανθράκων στην Κυπριακή ΑΟΖ - Πρόσφατες Εξελίξεις και Προοπτικές». 21.11.2014, στο http://infognomonpolitics. blogspot. com.cy/2014/11/blogpost_747.html#.VJX2uV4gKA, (πρόσβαση 8.12.15).

Νικολάου, Ντίνος. «Η ανακάλυψη στην Αίγυπτο ανοίγει παράθυρο ευκαιρίας για την Ελλάδα και την Κύπρο» 07.09.2015, στο http://energypress.gr/news/dr-ntinos-nikolaoy-i-anakalypsi-stin-aigypto-anoigei-parathyro-eykairias-gia-tin-ellada-kai-tin, (πρόσβαση 10.11. 2016).

Παρόν της Κυριακής. Στόχος η διάλυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Σχέδιο καταστροφής η «λύση» που μαγειρεύουν στο Κυπριακό. 24/04/2016, http://www.paron.gr/v3/new.php?id=95551&colid=&catid=48&dt=2016-04-24%200:0:0, (πρόσβαση 13.11.2016).

Πηλείδου, Μαρία. «Ιστορική συμφωνία με την Αίγυπτο για το φυσικό αέριο». 31/08/16, στο http://energy.reporter.com.cy/gas/article/72249/istoriki-symfonia-me-tin-aigpto-ga-to-fysiko-aerio, (πρόσβαση 11.11.2015).

Πηλείδου, Μαρία. «Το Εθνικό Ταμείο Επενδύσεων στην Βουλή». 19.09.2016, στο http:// energy .reporter.com.cy/gas/article/72599/to-ethniko-tameio-ependyseon-stin-boyli, (πρόσβαση 15.11.2016).

Πηλείδου, Μαρία. «Τα βήματα προς το ΦΑ της Αφροδίτης». 15.09.2016, στο http://energy.reporter.com.cy/gas/article/72547/ta-bimata-pros-to-fa-tis-afroditis, (πρόσβαση 10.11.2016).

Πουλακίδας, Κώστας. «Συμφωνία Ελλάδας - Κύπρου - Ισραήλ: Τα τέσσερα έργα που δρομολογούνται στην ενέργεια». 29/01/2016, http://www.huffingtonpost.gr/2016/01/29/ politiki-energeia_n_9108944.html, (πρόβαση 11/11/16).

Σαββίδης, Πέτρος, Κουκκίδης-Προκοπίου, Άννα, Ιωαννίδης Νικόλας και Κέντας Γιώργος. Ομάδα Γεωπολιτικής: "Η επιθετική πολιτική της Τουρκίας στην Κύπρο και η αντιμετώπιση της" για την Ομάδα Γεωπολιτικής του Κέντρου Ευρωπαϊκών και Διεθνών Υποθέσεων, Πανεπιστήμιο Λευκωσίας. Λευκωσία, Φεβρουάριος 2015. http://strategy-cy.com/ccss/index.php/el/surveys-gr/item/269-omada-geopolitikis-e-epithetiki-politiki-tis-tourkisa-sti-kypro-kai-e-antimetopisi-tis, (πρόσβαση 11/11/16).

Σταμάτη, Χριστόσουλος. «Το αέριο μπορεί να μην είναι κλειδί..». 20.10.16, στο http://politis. com.cy/article/to-aerio-mpori-na-min-ine-klidi, (πρόσβαση 25.11.2016).

Τζίμας, Σταύρος. Πούτιν - Ερντογάν, Turkish Stream. 21.10.2016. http://www .kathimerini.gr /880243/ opinion/ epikairothta/politikh/ poytin---erntogan-turkish-stream (πρόσβαση 08.11. 2016).

Τσακίρης, Θεόδωρος. «Οι ενεργειακές και γεωστρατηγικές επιπτώσεις για Κύπρο-Ελλάδα από την υλοποίηση ενός τουρκοϊσραηλινού αγωγού αερίου». 11.7.2016, στο http://energypress.gr/news/oi-energeiakes-kai-geostratigikes-epiptoseis-gia-kypro-ellada-apo-tin-ylopoiisi-enos, (πρόσβαση 15.11.2016).

Τσακίρης, Θεόδωρος. «*Οι προοπτικές Ανάπτυξης του Κυπριακού Αερίου μετά τον Γύρο Εκχωρήσεων*». 2013, στο http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2013/02/Tsakiris-Thoeodore.pdf, (πρόσβαση 24.11.15).

Υπουργείο Εμπορίου, Βιομηχανίας και Τουρισμού. Υπηρεσία ενέργειας, ενεργειακή πολιτική και στόχοι. 2016, στο http://www.mcit.gov.cy/mcit/mcit.nsf/dmlindex_gr/dmlindex_gr?OpenDocument, (πρόσβαση 09.09.2016).

Υπουργείο Ενέργειας, Εμπορίας Βιομηχανίας και Τουρισμού (2015 Νοέμβριος 20) Χαιρετισμός του Υπουργού Ενέργειας κ. Γιώργου Λακκοτρύπη σε εκδήλωση με θέμα « *Ενεργειακή Ένωση: Προσιτές τιμές, Ασφάλεια, Βιωσιμότητα. Πώς επηρεάζεται η Κύπρος*» το Σπίτι της Ευρωπαϊκής Ένωσης. http://www.mcit.gov.cy/mcit/mcit.nsf/All/9E6AA86556D452D6C2257F030047A250?OpenDocument, (πρόσβαση 18.10.16).

Υπουργείο Ενέργειας, Εμπορίου Βιομηχανίας και Τουρισμού. «Υπογραφή Μνημονίου Συναντίληψης συνεργασίας στον τομέα πετρελαίου και φυσικού αερίου μεταξύ Κύπρου και Αιγύπτου». 16.02.2015, στο http://www.mcit.gov.cy/mcit/mcit.nsf/All/CF9F03F0C2787DAAC2257DEE003DB942?OpenDocument, (πρόσβαση 02.10.2016).

Φέσιας, Λουκάς. «*Προς νέα κοιτάσματα & συνεργασίες - Βλέπουν την κυπριακή ΑΟΖ με άλλο φακό*». 06.02.2015, στο http://www.ant1iwo.com/news/cyprus/article/222515/oi-energeiakoi-shediasmoi-tis-kuvernisis-/, (πρόσβαση 17.09.2016).

Χαρίτων, Χρήστου. «Οι δομές της κυπριακής ΑΟΖ, το Ζορ και η Αφροδίτη». 24.03.2016, στο http://www.inbusinessnews.com/inbusiness/news/opinions/oi-domes-ths-kypriakhs-aoz-to-zor-kai-h-afrodith, (πρόσβαση 27.09.2016).

Χατζηθεοδώρου, Γ. Θ. «*Τα κοιτάσματα υδρογονανθράκων του πλανήτη Γή. Οργανική ή ανόργανος δημιουργία;*», 2012, στο http://www.economist.gr/index. php/ politics-6/2012-02-09-11-14-56/13330-ydrogonahtrakes-dmioyrgia, (πρόσβαση 11.11.2015).